

อุโบสถเก่าวัดอินทารามวรวิหาร

กฤษฎา นิลพัฒน์

นักวิชาการวัฒนธรรม

กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ประวัติวัดอินทารามวรวิหาร

วัดอินทารามวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อ วัดบางยี่เรือนอกหรือวัดบางยี่เรือใต้ เป็นวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และมีความสำคัญมากในสมัยธนบุรี เพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินได้เสด็จมาทรงศีลบำเพ็ญกรรมฐานและมีพระราชศรัทธาโปรดให้ปฏิสังขรณ์อาคารต่าง ๆ ดังปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีตอนหนึ่งว่า “...๕ วัน แล้วให้ทำกุฏิถึง ๑๒๐ กุฏิ แล้วให้บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและพระเจดีย์ วิหาร คูริมพระอุโบสถนั้นให้ซุดลงแล้วปลูกบัวหลวง...”^๑

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต วัดแห่งนี้ถูกใช้เป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพและบรรจุพระบรมอัฐิด้วย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) ปลัดบาญชี กรมมหาดไทย ได้บูรณะและสร้างเขตพุทธาวาสขึ้นใหม่ทางทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาสเดิม และได้รับพระราชทานนามว่า “วัดอินทาราม”^๒ (ภาพที่ ๑)

ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัดอินทารามวรวิหารเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๖๔ วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒

^๑ สันติ เล็กสุขุม, “งานช่างสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี,” ศิลปวัฒนธรรม ๒๕, ๑๑ (กันยายน ๒๕๔๗) : ๙๖. อ้างถึงใน “พระราชพงศาวดารฉบับกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐ ภาคที่ ๖๕-๖๖, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๘), ๖๙.

^๒ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), ๔๐๙-๔๑๑.

ภาพที่ ๑ แผนที่ดาวเทียมแสดงแผนผังของวัดอินทารามวรวิหาร

ที่มา : ดัดแปลงจาก Google Earth

รูปแบบอุโบสถหลังเก่า

อุโบสถหลังเก่า ตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีมุขโถงหน้า-หลัง หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ๓ ตับ หน้าบันเป็นเครื่องก่อประดับเครื่องถ้วยและประดับที่ขอบหลังคาทุกชั้น ตัวอาคารมีประตูหน้า-หลัง ด้านละ ๒ ช่อง และมีหน้าต่างด้านละ ๖ ช่อง ลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยมแบบเรียบง่าย ไม่มีการประดับซุ้มประตูหน้าต่าง (ภาพที่ ๒)

อนึ่ง มีประวัติการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๕ แสดงให้เห็นว่าแต่เดิมเคยมีเสารับช่อและไม่มีช่องหน้าต่าง ซึ่งชวนให้นึกถึงอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ศิลปะอยุธยาตอนปลาย ดังปรากฏในจดหมายเหตุการบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ความว่า

...มีสิ่งชำรุดหักพัง คือ พระอุโบสถหลังคาพังแลยุบลง ส่วนพระวิหารช่อขาดลงมาหมด...จึงได้คิดจัดการจะลงมือปฏิสังขรณ์ในเดือนธันวาคมศกนี้ แต่ช่อเดิมวางไว้บนปลายเสาปูน บัดนี้พระทักษิณคณิศรจะขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตลดเสาออกเสีย จะวางช่อพาดฝาผนัง ตั้งตุ๊กกระตามุขตามรูปเดิม หน้าจั่วเดิมประดับฝาโถงแลซุ้มของเก่า ๆ ครั้นจะทำให้เหมือนอย่างนั้น พระทักษิณคณิศรเห็นว่าเหลือสดีกำลัง ทั้งเครื่องของเก่า ๆ เช่นนั้น ก็จะหายาก จะขอพระบรมราชานุญาตปั้นเป็นลายปูนแล้วสอดสีตามแต่จะเห็นงดงาม ทั้งฝาผนังเดิม

ไม่มีหน้าต่าง จะเจาะหน้าต่างตามห้องทุก ๆ ห้องด้วย การแก้ไขของเก่าเพียงเท่านี้ ส่วนรูปทรงลายภายนอก
และอื่น ๆ จะคงไว้ตามเดิม... ^๓

ภาพที่ ๒ อุโบสถหลังเก่า วัดอินทารามวรวิหาร

งานศิลปกรรมแบบอยุธยา

รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในอุโบสถหลังเก่า สืบเกิดได้จาก การทำฐานแอ่นโค้งสำเภา (ภาพที่ ๓) และการก่อผนังสูงสอบเข้าด้านในเล็กน้อย อนึ่ง หน้าบันเครื่องก่อ แม้จะเป็นรูปแบบที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ก็สืบทอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์^๔ และจากการตรวจสอบโครงสร้างหลังคาพบว่า ตำแหน่งของหน้าบันไม่ได้อยู่ในแนวเดียวกับผนังสกัด ดังนั้น หน้าบันนี้น่าจะเป็นงานก่อสร้างหรือซ่อมแซมใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ พระประธานและพระพุทธรูปภายในอุโบสถหลังเก่า ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ซึ่งเป็นหลักฐานที่ช่วยสนับสนุนว่า อุโบสถหลังนี้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาด้วย

^๓ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศ.๖/๓๑(๑) เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องปฏิสังขรณ์
วัดอินทาราม กรุงเทพฯ (๔-๖ พฤศจิกายน ๑๒๘).

^๔ ประภัสสร ชูวิเชียร, ศิลปะกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๒), ๑๑๐.

ภาพที่ ๓ ฐานแอ่นโค้งสำเภาของอุโบสถเก่า วัดอินทารามวรวิหาร

การบูรณะในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ อุโบสถหลังเก่านั้นจะได้รับการบูรณะอย่างน้อยในสมัยรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับการก่อสร้างเขตพุทธาวาสใหม่^๕ สังเกตได้จากการทำหน้าบันเครื่องก่อประดับเครื่องถ้วย ไม่ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และการทำมุขโถงหน้า-หลังที่มีเสารับชายคา ๕ ต้น ลักษณะเป็นเสาสี่เหลี่ยม ไม่ประดับบัวหัวเสาและคันทวย อีกทั้งยังมีจำนวนเสาเป็นจำนวนคี่ อันเป็นลักษณะของอุโบสถแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓^๖ (ภาพที่ ๔) อนึ่ง ไม่มีหลักฐานว่าแต่เดิมนั้นมีลักษณะอย่างไร และไม่มีหลักฐานว่าแต่เดิมเคยมีมุขหน้า-หลังหรือไม่

^๕ สันติ เล็กสุขุม, “งานช่างสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี,” ศิลปวัฒนธรรม ๒๕, ๑๑ (กันยายน ๒๕๔๓) : ๙๖.

^๖ ไชยแสง ศุขะวัฒนะ, วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), ๑๘-๓๖.

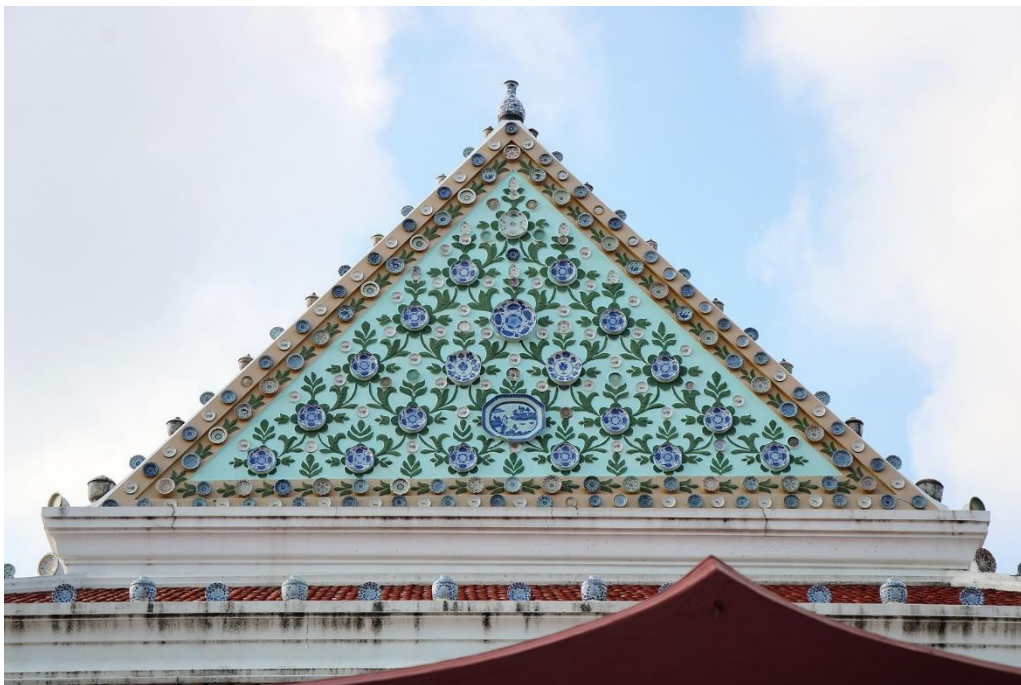
ภาพที่ ๔ मुखโถงของอุโบสถเก่า วัดอินทารามวรวิหาร

ลวดลายบนหน้าบันของอุโบสถหลังเก่า

รูปแบบของลายประดับหน้าบันเป็นลายเครือเถา ส่วนที่เป็นช่อดอกประดับด้วยเครื่องถ้วยแบบเต็มใบ เป็นรูปแบบการประดับที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและสืบทอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ไม่เป็นที่นิยม (ภาพที่ ๕) อย่างไรก็ตาม การประดับเครื่องถ้วยแบบเต็มใบในสมัยรัตนโกสินทร์ พบได้ในอาคารแบบพระราชนิยมระยะแรก เช่น อุโบสถวัดโปรดเกศเชษฐาราม จังหวัดสมุทรปราการ^๗ (ภาพที่ ๖) หรืออาคารที่มีหน้าบันเครื่องก่อที่ได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่น อุโบสถวัดบางขุนเทียนนอก กรุงเทพฯ^๘

^๗ เรื่องเดียวกัน, ๒๘.

^๘ สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), ๒๓๘-๒๓๙.

ภาพที่ ๕ หน้าบันของอุโบสถเก่า วัดอินทารามวรวิหาร

ภาพที่ ๖ หน้าบันของอุโบสถ วัดโปรดเกศเชษฐาราม

พระพุทธรูปภายในอุโบสถหลังเก่า

ภายในอุโบสถหลังเก่าประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ ตั้งเรียงซ้อนกันตามแบบสมัยอยุธยา (ภาพที่ ๗) พระประธานเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น แต่มีร่องรอยการทำพระโอษฐ์หยักแบบปากครุฑ ซึ่งน่าจะมีการซ่อมแซมในสมัยอยุธยาตอนปลาย^๙ (ภาพที่ ๘) ส่วนพระพุทธรูปบริวารที่สำคัญ มีพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ประดิษฐานขนานข้างพระประธาน (ภาพที่ ๙) และด้านหน้าสุดมีพระพุทธรูปที่เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่สมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ (ภาพที่ ๑๐) แม้จะไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นพระพุทธรูปองค์เดียวกันหรือไม่ แต่จากรูปแบบพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๑๐}

ภาพที่ ๗ พระพุทธรูปภายในอุโบสถหลังเก่า วัดอินทารามวรวิหาร

^๙ ประภัสสร ชูวิเชียร, อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑), ๙๙-๑๐๐.

^{๑๐} ประภัสสร ชูวิเชียร, ศิลปะกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๒), ๑๑๒.

ภาพที่ ๘ พระประธานในอุโบสถหลังเก่า

ภาพที่ ๙ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในอุโบสถหลังเก่า

ภาพที่ ๑๐ พระพุทธรูปฉลองพระองค์ในอุโบสถหลังเก่า

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.
- ไขแสง สุชะวัฒนะ. วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. ศิลปะกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๒.
- _____. อยุรยาในย่านกรุงเทพฯ ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑.
- “พระราชพงศาวดารฉบับกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม).” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐ ภาคที่ ๖๕-๖๖. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๘.
- สันติ เล็กสุขุม. ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.
- _____. “งานช่างสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี.” ศิลปวัฒนธรรม ๒๕, ๑๑ (กันยายน ๒๕๔๗) : ๙๕-๑๐๐.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ ๕ กระทรวงศึกษาธิการ ศ.๖/๓๑ (อ) เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดอินทาราม กรุงเทพฯ (๔-๖ พฤศจิกายน ๑๒๘).